

Family and Lineage in The Evolution of The Steppe Tribes into States

Ayten Akcan ¹

Hitit University, Sungurlu Vocational School, Department of Management and Organization

---

ABSTRACT

In the ancient times of the Turks, the family is one of the most important institutions in the life of society in the Middle Asia around the steppe. Family's place has always been the most precious for Turks. Even in the "Steppe Turkish States" the family was seen as the state, the state as the family. This unbreakable link has always contributed positively to the state administration and the establishment of central authority. He has always pointed to the family as the only key to the biological renewal of the society and to gain strength by proliferation. At the same time, it has never been ignored that this growing population is not only a mass in numbers but also a beneficial individual to the state. All these, in the Steppe Turks, the family; It has both made the foundation stone of society and has undertaken the task of being the bearer of the state. In Turks, the establishment of the family institution takes place through marriage, and this institution is formed when men and women come together. In this union, children born in the kindergarten have always been the most important factor for the country and the state to be stronger and more fearless. Children born of this marriage constitute the "lineage" in the future. With the unification of lineages, "tribes" are formed. This feature is considered as an indicator that the Turkish family structure is strong in the society.

Key Words: Steppe Tribes, State, Family, Management, Lineage

ARTICLE INFO

Received: 24.09.2020

Revision received:
19.10.2020

Accepted: 20.10.2020

Published online:
23.10.2020

¹Corresponding author:

Lecturer

ayten.akcan7@gmail.com

0554 394 33 71

Orcid:0000-0003-0974-5263

Bozkır Kavimlerinin Devlet Oluşumunda “Aile ve Soy”

Ayten Akcan¹

Hitit Üniversitesi, Sungurlu Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

ÖZET

Türkler’in eski dönemlerinde, bozkır çevresinde Orta Asya’daki yaşamlarında toplum hayatında önemli olan kurumların başında aile gelmektedir. Türkler için ailenin yeri her daim en kıymetli olmuştur. Hatta “Bozkır Türk Devletlerinde” aile devlet, devlet aile gibi görülmekteydi. Aradaki bu parçalanamaz bağ devlet yönetimine ve merkezi otoritenin tesis edilmesine her zaman olumlu katkı sağlamıştır. Toplumun biyolojik anlamda yenilenmesinden ve çoğalarak güç kazanmasının yegâne anahtarı olarak her zaman aileyi işaret edilmiştir. Aynı zamanda çoğalan bu nüfusun sadece sayı olarak bir yığın olmaması aynı zamanda devlete yararlı bir birey olmaları noktasını hiçbir zaman göz ardı edilmemiştir. Tüm bunlar, Bozkır Türkler’ inde aileyi; hem toplumun temel yapı taşı yapmış, hem de aileye devletin taşıyıcısı olma görevini üstlenmiştir. Türklerde aile kurumunun oluşması evlilik ile gerçekleşmekte ve kadın ile erkeğin bir araya gelmesiyle bu kurum oluşmaktadır. Bu birliktelikte yani yuvada doğan çocuklar, her daim ülkenin ve devletin daha güçlü ve korkusuz olması adına en önemli unsur olmuşlardır. Bu evlilikten dünyaya gelen çocuklar, ileriki zamanlarda “soy” u teşkil etmektedirler. Soyların birleşmesiyle de “boylar” meydana gelmiştir. Bu özellik de Türk aile yapısının toplum içerisinde güçlü olduğunun bir göstergesi sayılmıştır.

MAKALE BİLGİSİ

Alınma Tarihi:
24.09.2020
Düzeltilmiş Hali Alınma Tarihi: 19.10.2020
Kabul Edilme Tarihi: 20.10.2020
Çevrimiçi Yayınlanma Tarihi: 23.10.2020

Anahtar Kelimeler: Bozkır Kavimleri, Devlet, Aile, Yönetim, Soy

---

Sorumlu yazar iletişim bilgileri:

¹Öğretim Görevlisi

ayten.akcan7@gmail.com

0554 394 33 71

Orcid:0000-0003-0974-5263

Giriş

Bireyi devlete bağlayan, toplumun temelini teşkil eden aile, aynı zamanda millet kavramının da özünde yatan bir anlam barındırmaktadır. Toplum içinde birlik ve beraberliğin, dayanışma ve yardımlaşmanın, merhametin, fedakarlığın ve kader ortaklığının kaynağı olan aile, kişi ve toplum üzerinde çok büyük etkileri olan bir kurumdur.

Sağlam aile temelleri üzerine kurulu toplumların yükseldiği, ilerlediği, ayakta kaldığı tarihteki örneklerde de görülmektedir. Başka bir deyişle bir topluma ve devlete aile hayat verdiği gibi, devlete hamle kaybettiren de aile yapılarındaki bozukluklardan kaynaklanabilmektedir (Schutz, 1970: 32). Dolayısıyla tüm bu özelliklerini dikkate alınarak aile için, fizyolojik ihtiyaçların ve bu ihtiyaçlardan ortaya çıkan ilişkilerin belli bir düzene girmesini sağlayan, bir arada yaşama bilincinin ilk olarak ortaya çıktığı, insan türünün devamlılığını sağlamak ve nüfus denilen en önemli hayatta kalma silahını arttıran, insanoğlunun ortaya çıktığı ilk günden itibaren toplumdaki bütün dünyevi ve milli zenginlikleri sonraki aile ve soylara aktaran; iktisadi, fizyolojik, psikolojik, toplumsal ve hukuksal, sosyolojik yönleri bulunan çeşitli dinamiklerin bir araya geldiği toplumsal bir birim denilebilir (Tezcan, 2000: 13).

Çalışmada aile ve soy kavramları üzerinde durularak; eski Türk ailesinin özelliklerinin neler olduğu, sosyal yaşamdaki yeri, devlet yönetiminde ailenin etkisi, Orta Asya'da kalan ve Orta Asya'dan ayrılan Türkler' in dünyanın birçok yerine dağıldığı halde varlıklarını korumaları, Türk aile yapısının sağlamlığı sayesinde olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

Eski Türk aile yapısı konusundaki kaynaklar sınırlı olduğu için, var olan yerli ve yabancı kaynaklardan sağlanan bilgiler burada değerlendirilmiştir. Türk aile yapısı değerlendirilirken; kısmen de olsa destan ve hikâyelere de yer verilmeye çalışılmıştır. Türklerin İslamiyet öncesi tarihleri ve aile yaşantıları ile ilgili bilgileri bu bölgelere seyahat amaçlı ya da ticari amaçlı gelen seyyah, tüccarların aktardıklarından öğrenmekteyiz. Bu anlatımlardan yola çıkan ve bu bölgeleri gözlemleyen Batılı bilim adamları da yine bu coğrafya ve "Bozkır Türk Kavimleri" ile ilgili birtakım bilgiler sunmuşlardır. Fakat sunulan bu bilgilerin hepsinin ana kaynağı ve başucu kitabı aynı kaynaktan beslenmektedir. Ünlü Fransız etnografyacı Grenard' in "Türkistan ve Tibet" adlı çalışması bu konuya yönelik ilk disiplinli ve ciddi çalışma olarak kabul edilmektedir. Bu coğrafya ve aile yapısı ile ilgili çalışma yapmanın ancak bu alanda kalınarak ve yaşanılarak yapılması gerektiğini düşündüğünden Doğu Türkistan bölgesinde çalışmalarına devam etmiş ve bölgenin aile hayatı hakkında oldukça geniş bilgiler vermiştir (Sarı, 2017: 19). Türk aile yapısını araştıran ve ilgi alanı içerisine alan araştırmacı sadece Grenard değildir. Yine Fransız olan sosyolog G. Richard'ın "Tarihte Kadın" isimli çalışmasının en dikkat çekici bölümlerinden biri, Türk aile yapısı ve bu yapı içerisindeki kadın faktörü üzerine olmuştur (Sarı, 2017: 21). En son olarak da sosyoloji alanında önemli bir isim olan E. Durkheim da Türk aile yapısını inceleyerek birtakım çıkarımlar yapmış hatta Türk bilim insanı Ziya Gökalp'ın Türk aile yapısı ile ilgili görüşlerini bile derinden etkilemiştir. Ziya Gökalp tarihsel süreçte Türk aile yapısında meydana gelen değişimler ve gelişimler ile ilgili de çalışma alanını genişletmiştir. Sosyolojik açıdan yapılan bu değerlendirmeler oldukça kıymetlidir. Özellikle Türk aile yapısını ve bu yapı içinde en önemli yerde duran, kadın ve çocuk konuları ile ilgili çalışma yapmak isteyen

bir araştırmacı Grenard, Richard, Durkheim ve Ziya Gökalg değerlendirmelerini dikkate almalıdır (Connell, 2011: 288-291).

1. Bozkır Türk Kavimlerinde Aile ve Soy

Eski Türkler' in aile tanımı ve aile değerlendirmelerini en eskilerden alıp bütünsel bir araştırma yapmak isteyen bilim insanları, bugün bizim tanımladığımız manada bir aile tanımı ile karşılaşmamışlardır. Bizim bugün yaptığımız tanımın içinde bulunan karı-koca ve çocuk arasındaki sıkı bağın, eski dönemlerde yani "Eski Bozkır Türk Toplulukları" diye adlandırdığımız dönemde o kadar sıkı olmadığını, hatta aile kavramına yakışmayacak kadar gevşek olduğunu söylersek mübalağa etmiş olmayız. Bu eski dönemlerde Türklerde esas alınan kriterin kan üyesi olduğunu, bu dönemde akrabalık ve soy kavramının daha çok dikkat çeken bir kavram olduğunu görmekteyiz. Yani Eski Türklerde insanları birbirine bağlayan asıl unsurun kan ve soy olduğu karşımıza çıkmaktadır. Özetle "aile" kavramı daha geniş bir nüfusu içerisine almakta ve aynı soydan-kandan gelenlerin büyük bir aile oluşturduğunu görmekteyiz (Türköne, 1995: 174).

Çalışmanın bu ilk kısmında eski Türk aile yapısının sahip olduğu özellikler göz önüne alınarak, Türk toplumunda aile kurumunu meydana getiren etmenler rol, konum ve birbiriyle ilişkileri yönünden ele alınacaktır. Konunun yalnızca antropolojik yönden değil, Türk tarihinin gelişimi içerisinde de ele alınacak olmasıyla, bazı yanlışlıklardan da arınacağı düşünölmektedir.

Eski Türk aile yapısının çekirdek olduğunu savunan araştırmacılar olduğu gibi, geniş olduğunu belirten düşünceler de mevcuttur (Donuk, 1980: 31-32). Türkler' de aile kurmak ve akrabalık, millet olma bilincinin yapısını oluşturmuştur. Özellikle ailede erkek, hem eşine yardımcı olan, çocuklarına ailesine sevgi ve şefkat gösteren, hem de aile birliğini sağlayıp otoriteyi kuran kişidir. Gerek devletin gerekse toplumun çekirdeğini oluşturan aile, Manas Destanı'nda güç ve otorite simgesi şeklinde geçmektedir. Manas Destanı'nda erkek, aile ve cemaatin reisidir. İslâmiyet'ten sonraki dönemde Selçuklularda aile reisi olan erkeğe, evinde 'emir' e benzediği için 'beg' adı verilmiştir. Türklerde çocuk, babasının üzerine kayıtlı olmuş, bu yüzden annesi kim olursa olsun, babasının milliyetine göre büyümüş ve terbiye edilmiştir (Divitçioğlu, 2003: 12-13).

Genellikle ailenin erkeği hayatta olduğu sürece, aile içinde ayrılık pek mümkün olmamaktadır. Hatta baba yaşlanıp dede durumuna gelse, torun sahibi olsa bile ailenin bütönlüğü korunmaya çalışılmaktadır (Marsella, De Vos&Hsu, 1985: 77). Tüm bu özellikleriyle de Türkler' de birbirine akrabalık bağları ile bağlı olan bireylerin tümüne "aile" adı verilmiştir.

1.1. Bozkır Yönetiminde Aile

İnsanoğlu belki de tabiatı gereği her türlü beraberliğe meşru bir nitelik kazandırma düşüncesindedir. Yapılan eyleme meşruluk kazandırmak, insanların düzenli topluluklar halinde yaşamalarının bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Burada anlatılmak istenen, insan neslinin devamını sağlayan üreme işlevi çevresinde oluşan birlikteliktir. Bunun karşılığı, yani bireylerin beraberliğini meşru zemine oturtmak için kurulmuş olan kurum ailedir (Gittins, 2011: 15-16). Dolayısıyla aile yalnızca insana ait bir durumu ifade etmektedir.

Klasik tanım gereği anne-baba ve çocuk üçgeninden oluşan ve toplumun en küçük yapı taşı olan “aile” kavramı insanoğlunun yaratıldığı ilk günden bu yana tartışıla gelen ama bir o kadar da önemli toplumun en küçük yapı taşı olmuştur. Gelişen teknoloji, makineleşme, yeni Dünya düzeni içerisinde birtakım değişim ve gelişimler ile şekil değiştirse de bugün bile “aile” kavramı kıymetli bir yerde tuttuğumuz ve parçalanmasına her daim üzülduğümüz bir kurumdur. Çünkü bu kurum aynı zamanda; fizyolojik, psikolojik, sosyolojik, iktisadi birçok yönü de içerisinde barındırmaktadır. Bu yüzden ki, bu kurum bazen en ateşli tartışmaların odak noktası olmuştur. Aile konusunda dikkate alınması gereken noktaları ifade edenler, çoğunlukla antropologlar olmuşlardır (Pasternak&Enber, 1997: 28-28). Antropoloji alanında çalışan özellikle kültürel antropolojiye merak duyan Stockard; Doğu Asya, Çin ve Türk toplumları ile ilgili kapsamlı araştırmalar yapmıştır. Bu çalışmalar sonucu Stockard aile olgusu için beş başlık oluşturmuştur. İlk olarak dikkat çeken başlık, toplumların soylarının nasıl yok olduğu veya nasıl değişime uğradıkları konusunda ki farklılaşmadır. Ona göre, bütün aile grupları hem anne hem de baba tarafından akrabalık bağlarını sürdürmez, sürdürmez. Örnek olarak anne tarafını soy olarak dikkate alan Kızılderilileri göstermiştir. Bunun aksine Çin toplumu üzerine oldukça fazla çalışma yapan Stockard, Çin ve Nepallilerin akrabalık sisteminde soy mekanizmasını baba tarafından sürdürmeyi tercih ettiklerini söylemektedir. Kültürel farklılıklar neticesinde eş sayısında ya da evlilik anlayışında toplumlararası büyük farklılaşmaların olduğunu tespit etmiştir (Murdock, 1949: 68). Bazı kültürlerde çok eşlilik (kadında ya da erkekte) oldukça olağan bir durum olarak görülürken, bazı toplumlarda ise bu uygulamaya ilkel bir yöntem olarak bakılmıştır. Yine bazı toplumlarda eş seçimi konusunda bireyler oldukça özgür bırakılırken, bazı kesimlerde eşlere neredeyse hiç söz hakkı tanınmadığı, eş seçimi ile ilgili büyüklerin kararlarının etkili olduğu görülmüştür. Farklılık gösteren başka bir hususta evlilik yaşı meselesidir. Yine kültürel yapı, eğitim düzeyi ve yaşam şekline bağlı olarak bazı toplumlarda evlilik yaşı oldukça aşağı inmekte, farklı çevrelerde de uygun yaşın beklendiği ve o suretle aile olunmaya izin verildiği anlaşılmaktadır. Stockard’ın oluşturmuş olduğu beş başlığın sonuncusu olarak, farklılaşmaların evlilik sonrası yaşanılacak ev konusunda da olduğunu söylemektedir. Bazı çiftler kendilerine ayrı bir yuva kurarken, bazı çiftlerin kurulu bir düzene sonradan dahil olan küçük bir parça mantığı içerisinde ebeveynlerle beraber yaşadıklarını göstermektedir (Stockard, 2002: 42-43). “İdeal aile modeli” nde anne, baba ve çocuk yer almakta olup, bu yapı çekirdek bir ünite şeklinde ifade edilmektedir. Ailenin tanımı ile ilgili birçok farklı görüş bulunmaktadır. Ama birçok aile teorisyeninin hem fikir olduğu nokta “aynı evi paylaşan, iki ya da daha fazla nüfusa sahip olan ve duygusal bağlarla birbirine bağlı, herkesin sorumluluğu, görevi ve hakları bulunan, aidiyetlik duygusunun bel kemiği olduğu, sevginin paylaşıldığı” konusudur (Klever, 2015: 339-351).

Başka bir tanımlamada ise aile, “Ömürlerinin büyük bir kısmını evlilik, soy, akrabalık, müştereklik veya farklı şekillerde paylaşan; kendilerini aile gibi hisseden ve bu duyguyu içselleştiren, belirli bir tarihe ve geçmişe sahip kişiler arası ilişkiler ağıdır.” şeklinde ifade edilmiştir (Galvin vd., 2006: 48). Aile konusunda yapılan araştırmaların çoğunda, aile kavramı noktasında birleşilen konu kan ve akrabalık konusudur. Kan ve akrabalık bağı ile bağlı olmayan aile oluşumları pek dikkate alınmamıştır.

Kavramsal olarak bakıldığında, aile kelimesi, Türkçe'ye Arapça'dan geçmiş bir sözcük olup, yapılan araştırmalara göre eski Türkler'de aile kelimesi yerine çoğunlukla "ev" (eb) veya "ocak" kelimeleri daha çok tercih edilmiştir. Kültürel kimliği, yaşam şeklini ve tarzını yansıtan Türk atasözlerinde bile "aile" ile ilgili direk bir ifadeye rastlanmamaktadır. Fakat bunun yanı sıra "ev" ya da akrabalık ilişkilerini yansıtan "soy" kavramının çerçevesinde pek çok atasözü bulunmaktadır. "Evinde rahat olmayan dünya cehennemindedir", "Ev yapanla evlenene Tanrı yardımcıdır" gibi. Ev ile başlayan ve soy kavramının bu kadar çok kullanılması bize, bu kelimelerin aile yerine geçtiğini anlatmaktadır. Aynı zamanda Türklerde küçük aile olarak nitelendirilen gruplar yerine, kan ve soy ile oluşturulan aile yapısını tercih etmelerinden kaynaklı aile kelimesini kullanmayı tercih etmemişlerdir. Yani aslında aile denilen şey ev kelimesinin içerisinde bir alt küme gibi algılanmıştır (Canatan, 2013: 55).

Türkler'in İslamiyet'i kabul etmeden önceki Orta Asya'daki yaşamlarında toplum hayatında önemli olan kurumların başında aile gelmektedir. Her ne kadar eski bozkır Türk toplum yapısında hanedan, ordu, kamlık (din kurumu) ve kurultaylar önemli olsa da ailenin yeri hep ayrıdır. Çünkü Türk devlet yapısı ve aile arasında çok sıkı bir ilişkinin olduğu bilinmektedir. Devlet, toplumun biyolojik anlamda yenilenmesinden ve nesillerin yetişip toplumsal yaşama katılması sebebiyle öncelikle aileyi sorumlu tutmuştur (Akyüz, 1996: 12).

Eski Türkler'de İl kavramı; A. V. Gabain'e göre devlet (Gabain, 2007: 274), L. Rasonyi'ye göre kavimlerin teşkil ettiği devlet (Rasonyi, 2007: 61), R. Giraud'a göre siyasi yetki, örgütlenmiş devlet (Giraud, 1999: 107), V. Thomsen'e göre; siyasi açıdan bağımsız, planlı örgütlü topluluk, G. Clausona göre; bir bağımsız yönetici tarafından yönetilen siyasi bir oluşum olarak tanımlanır (Kafesoğlu, 2004: 221). Buradan hareketle Türklerin tarihte bilinen ilk devletleri olan Hun İmparatorluğu'nun öyle sıradan bir topluluk veya devlet olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla topluluğun en küçük birliği olan aileye varıncaya kadar, Türkler'de bütün bir nizam ve teşkilatlanma bulunmaktadır (Ligeti, 2011: 46).

Tüm bunlar, bozkır Türkler'inde hem aileyi toplumun temel yapı taşı yapmış, hem de devletin taşıyıcısı olma görevi aile üstlenmiştir. Dolayısıyla eski Türk toplum yaşamını ve yapısını incelemek için, aile sistemini anlayıp, açıklamak gerekmektedir. Diğer taraftan eski Türk aile yapısının birçok işleve sahip olması, onu daha önemli hale getirmiştir. Bunlar; çocuk doğurmak, çocukların devlet ve toplumun istediği modele göre eğitilmesi, toplumun sahip olduğu değerlerin korunması, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın temellerinin atılması ve gerekli olduğunda tüm aile üyelerinin savaşa hazır olması şeklinde sıralanabilir. Kadınlar da dahil olmak üzere bütün Türkler, ülke ve toplum, tehlikeye düştüğünde savaşmak durumundadırlar. Her ne kadar Ziya Gökalp'ın bu düşüncesinde ailenin temel işlevlerinin icrasında rollerin karıştığı görülse de bu durumun savaş dönemlerinde olduğu açıktır. Tehlikeli bir durumda ailenin tüm üyeleri bunu atlatmak için farklı roller üstlenebilirler. Toplum normale döndüğünde kendi statülerine uygun rollerini icra etmeye devam ederler (Gökalp, 2015: 144-145).

Eski Türk aile yapısında kadının yeri ve önemi ayrıdır. Bugün çağdaş toplumlarda dile getirilen kadın anlayışının o dönemlerdeki bozkır Türklerinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bozkır Türklerinde kadın evi idare ettiği gibi, gerektiğinde erkeğin yanında savaşa katıldığı, memleket meseleleriyle uğraştığı, hatta vali ve elçi bile olabildiği bilinmektedir. Her ne kadar kadın, aile içinde çok önemli bir yere sahipse de Türk aile

yapısının genel karakterini ataerkil özellikler teşkil etmektedir. Çünkü soy zinciri babaya bağlıdır. Ancak burada şu nokta da dikkate alınmalıdır: Eski Türklerde ana soyu ile baba soyu değerce birbirine eşit tutulmuştur. Fakat kadın, aileye daha sonra katıldığı için ailenin ismi babanın aile ismini taşıdığıdır (Akyüz, 1996: 12).

Eski Türkler’ de aile dendiği zaman, Türk kimliği ve milli kültürü esas alan, ahlak ve edep kavramlarını ilerde tutan, kadın ve erkeğin rollerinin belirlendiği ve bu anne-babadan doğacak çocuklardan ne beklenildiğinin net olduğu bir kurum aklı gelmektedir. Dolayısıyla aile, evlilik neticesinde çocukların doğumu ile perçinlenen, kadın ve erkeğin, yani anne ve babanın karşılıklı görev ve sorumluluklarını kapsayan toplumsal bir birim şeklinde tarif edilmiştir. Türklerin aile yapısında en önemle üzerinde durulması gereken hususun; tekeşlilik (monogram) ve anaerkil bir yapının olması, aile bireylerinin hepsinin belirli hakları sahip, demokratik bir portre çizmeleri olduğunu söylemektedir Ziya Gökalp (Gökalp, 2015: 147). Ögel ise bu tespitlerin tam aksi olarak Türkler’ de baba soyunun daha çok dikkate alındığı ve esas merkezin baba ailesi olduğunu söylemektedir. Hatta baba, oğul ve torunların sadece aile kavramında ismi geçer üyeler olduğunu söylemektedir. Ama bunun yanı sıra Ögel; eski Bozkır Türk ailesinde işbölümünün ayarlanması noktasında kriterin cinsiyet ve yaş temelli olduğunu; fakat, kız ve erkek çocukları arasında da asla bir ayırım yapılmadığını ifade etmektedir (Ögel, 2010: 237-242).

Eski Türk toplumlarında Türk aile yapısında genel olarak aşağıdaki özellikler göze çarpmaktadır (Cebeci, 2010: 84):

- Eski Türk ailesi kan akrabalığına dayalıdır
- Eski Türk ailesi geniş aile değildir
- Eski Türk ailesi ne pederi ne de maderidir
- Özel mülkiyet vardır
- Aile içinde kadın özgürdür ve saygı görür

Başka topluluklarda ve kültürlerde görülen eşlerin satın alınması, çocukların satın alınması gibi vakalar Türklerde görülmez (Türkdoğan, 2003: 32-35).

Ekonomik, dini ve coğrafi değişikliklerin getirdiği koşullar, Türk aile yapısında birtakım farklılıklara yol açsa da bugün artık belli bir aile tipinden bahsedilmektedir. Akrabalık anlayışı ve aile kurmak, Bozkır Türklerinde millet olmanın temelini teşkil etmiştir. Birbirine akrabalık bağları ile bağlı olan kişilerin tümünden oluşan aile; gerek toplumun, gerekse devletin çekirdeğini oluşturmaktadır (Kafesoğlu, 2004: 227). Aile kavramından eski Türkler’de “oğuş” Orhun yazıtlarından geçen “oğuş” kelimesi, farklı cümlelerde şöyle ifade edilmektedir: “Er oğuşlandı”. “Adam aile ve akraba sahibi oldu” (Kaşgarlı, 2013: 293). Bu cümlede geçen “oğuş” kelimesinin aile anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Uygurlar’ın da kan bağıyla birbirine bağlı olan aile üyelerinden “oğuş” ya da “uguş” şeklinde bahsettikleri bilinmektedir (Ögel, 2001: 299). Dolayısıyla Türk sosyal hayatının, âile (oğuş) ve akrabalık (kadaş) bağları üzerine kurulduğu söylenebilir.

Türk ailesi, çekirdek aile yerine geniş aile modeli çizmiş gibi görünse de, Türk ailesinin küçük aile kapsamında olması ve böyle tanımlanması daha doğrudur. Çünkü Türk ailesi Yunan’daki “*genose*” ve Roma’daki “*zadruga*” tipi ailelerden farklı yapıdadır. Türk aile tipinde eşitlik ve ortaklık önemli bir husus olduğundan, bu kavramlar aileler arası

dayanışma ve birlikteliği oluşturduğu için büyük aile modeli gibi algılanabilir (Kafesoğlu, 2004: 220).

Bozkır Türklerinde her ne kadar aile tipi baba erkil olsa da aile içinde baba tam bir egemenlik kurmamış; ailede hâkimiyet eşler, yani anne ve baba arasında ortaklaşa olmuştur. Örneğin, eşlerden birinin haberi veya izni olmadan, kız evladının evlenmesi mümkün değildir (Gökalp, 1995: 221). Buradan da eski Türk aile yapılarında baba kadar annenin de söz hakkı olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle babayla birlikte aileyi anne de temsil etmektedir. Eski Türk ailelerinde her şeyden önce gelen kadın, erkeğin de aynı zamanda “evdeş”i, yani ev arkadaşıdır. Aynı zamanda demokratik aile varlığından söz edebilmemiz için “başta ev olmak üzere ailenin tüm servetinin eşlerin ortak malı kabul edilmesi” iyi bir örnektir. Demokratik başka bir uygulamada aile fertleri arasındaki işbölümüdür. Herkese cinsiyetine- gücüne uygun iş verilmiş ve üretkenlik sağlanmaya çalışılmıştır. Söz gelimi, erkek çocuğu yetiştirmek babanın vazifesiyse, kız çocuğu yetiştirmek de annenin vazifesidir. Bu iş bölümünde ev işlerinin çoğunu kadın yapsa da erkek kadına yardımcıdır ve kadın evin direği olarak görülmüştür (Koca, 2016: 62-64).

Eski Türk toplumlarında kadın üzerinde herhangi bir kısıtlama olmamış, kadın hep özgür olmuş, toplumda da saygı görmüştür. Hatta İskitler’e kadar kadınların erkekler gibi kılıç kullandığı, güreş tuttuğu, ata bindiği bahsedilmiştir (Durmuş, 2012: 150-151).

Eski Türk toplumlarında kadına hep değer verildiğinden bahsedilmektedir. El üstünde tutulan kadın aynı zamanda hem ailesinde hem de devlet yönetiminde söz sahibidir. Burada bu konuyla ilgili birkaç somut örnek verilebilir: Büyük Hun İmparatoru Mao-tun, M.Ö. 200 yılı 10. ayda Çin’e büyük bir taarruz gerçekleştirir. Bu savaşta Çinliler büyük kayıplar verir ve hükümdarları Kao-tsu Hunlar tarafından esir alınır. Çinliler Hun Kraliçesi’ne Mao-tun’u kuşatmayı kaldırmaya ikna etmesi için hediyeler gönderirler. Bunun üzerine Hun kraliçesi, eşi hükümdar Mao-tun’a; “İki hükümdar birbirini tuzağa düşürmez. Han topraklarının tamamını ele geçersen bile, bugün, siz, orada sürekli yaşayamazsınız. Ayrıca Han hükümdarının, kendi tarafında koruyucu ruhları da var. Bunu da göz önüne alsanız” diyerek onu uyarır (Giele, 2010: 268). Bunun üzerine Mao-tun kuşatmayı gevşeterek, Çin hükümdarının kaçmasına izin verir. Ancak burada Hun kraliçesi Yen-Chih, her ne kadar Çin kaynakları aksini ileri sürse de Mao-tun ile sadece gelen hediyeler için konuşmamıştır. Hun kraliçesi burada ulusal çıkarları da düşünmüş, Mao-tun’u ikna etmeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Burada konumuz açısından en önemli nokta, Büyük Hun İmparatoru Mao-tun’un eşinin fikrini kabul edip, taarruzdan vazgeçmesi ve Çin hükümdarını serbest bırakmasıdır. Dolayısıyla bugünden neredeyse 2200 sene önce Türklerin kadına verdiği değeri gösteren bu örneğin oldukça değerli olduğu söylenebilir. Burada Yen-Chih demişken, bu kelimenin Hun diline ait olduğunu da belirtmek gerekir. Çin kaynaklarında han veya hükümdarın eşi, zevcesi, hatun anlamında olduğu bildirilen bu Hun (Hsiung-nu) sözcüğünü Japoh Shiratori eş, zevce, kadın anlamındaki Uygurca “avçi” ve Tatarca “ipçi” sözcükleri ile bir ve aynı saymıştır. Gerçekten de “avçi” sözcüğüne Uygurca metinlerde kadın anlamında rastlanılır. Hun dilindeki Yen-Chih, hanın ya da hükümdarın eşi sözcüğü, daha eski Türkçe döneminde katun “*hanım ya da hükümdarın eşi, hatun*” sözcüğünün bundan çok daha sonra geçirdiği anlam gelişmesine benzer bir gelişmeye, yani anlam genişlemesine uğramış olmalıdır. Günümüze ulaşabilen Hun diline ait birkaç sözcükten biri olan Yen-Chih’ in manası bu şekildedir. Bizim için değerli

olan yine günümüzden binlerce yıl önce Hun dilinde imparatorun eşine ait bir unvanın bulunmasıdır. Yukarıda Mao-tun ile eşinin arasında geçen konuşmaya, imparator eşine ait bir unvanın var olması da eklenince, Hun Devleti'nde kadına verilen önem daha net anlaşılabilir (Tekin, 1993: 15-16).

Türk devletlerinde kadınların devlet idaresinde yer alması yalnızca birkaç devletle sınırlı kalmamıştır. 22 Haziran 981 tarihinde Sung hükümdarı T'aitsung, Kao-ch'ang Uygurlarına bir elçilik heyeti göndermiştir. Elçi seyahatnamesinin ilerleyen bölümlerinde şu ifadeler yer vermiştir: "...Kao-ch'ang kralı çanın sesini duyunca selam verdi. Bundan sonra oğlu, kızı ve yakın akrabaları benim etrafımı çevirerek eğildiler ve hediyelerini kabul ettiler...". Bu ifadelerden devlet protokolünde hakanın kızının da yeri olduğu ve durumun Çin tarafından bilindiği, ziyaret için hazırlıkların ona göre yapıldığı anlaşılmaktadır (İzgi, 2000: 65-66). Bunun yanında, bu bilgiler doğrultusunda Kao-ch'ang Uygurlarında, kız ve erkek çocuk arasında ayırım yapılmadığını da söylemek mümkündür.

Çocuğun yetiştirilmesi konusu ise Bozkır Türklerinde aile reisinin sorumluluğunda görülmüş, aile reisi de çoğunlukla baba kabul edilmiştir. Ailenin devamlılığı ve aile birliğinin muhafazası önemlidir. Bu yüzden aile reisinin vefatında, bakıma ihtiyacı olan aile fertlerinin korunmasını, ailenin en kuvvetli ve büyük oğlu ile bu sorumluluğu yerine getirebilecek diğer üyeler üstlenmiştir. Hatta amca, dayı gibi yakın akrabaların bakıma muhtaç olanları kendi himayeleri altına aldıkları da bilinmektedir. Aile yapısını korumak için gereken önlemleri alıp uygulayan Türkler, aile içinde anne-babaya saygıya da ayrıca önem veren bir toplum olmuşlardır.

Türklerin bozkırda göçebe bir hayat sürmelerinden kaynaklı olsa gerek, yazı ile tanışmaları ve tarihin tozlu raflarına yazılı belgeler bırakmaları biraz geç olmuştur. Orhun Abideleri "Eski Bozkır Türkleri" ile ilk bilgileri yazılı bir şekilde almamızı sağlayan bir yapıt niteliği taşımaktadır. Bu kitabede aileye verilen önem, bilhassa anne ve babaya duyulan sevgi ve saygı dikkati çeken konular arasındadır. Bilge Kağan Kitabesi'nde, "Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İltiriş Kağan'ı, annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmış" ifadelerini kullanmış; Kül Tigin ise kitabesinde "Umay gibi annem hatunun devletine küçük kardeşim Kül Tigin er aldı" diyerek, aile yapısında anne babaya verilen önemi anlatmaya çalışmıştır (Ergin, 2009: 25). Buradan anlaşılan bir milletin devamlılığının, neredeyse anne-babanın var olmasına ve iyi olmalarına koşullu hale getirilmiş olması yine bize "aile" ye verilen önemi göstermesi açısından önemlidir. Hatta anne kavramı üzerinde daha da hassasiyetle durulmuş, Türkler' in çok önem verdiği "koruyucu diş ruhu" anlamına gelen "Umay" sözcüğüyle özdeş kılınmıştır (Temir, 2010: 52-54).

Genellikle çekirdek aile yapısında karşımıza çıkan eski Türk aile tipinde evlilik ve evlenmek kavramları da önemli olmuştur. Aileler, evlilik yoluyla çoğalarak çekirdek aileler kurmuşlardır. Bu yüzden de yeni ev sahibi olma, yeni bir aile kurma anlamına gelen "evlenmek" ve "evlendirmek" sözcükleri bu durumu açıkça göstermektedir (Koca, 2016: 105). Geleneklere göre, evlenen çocuklara baba, yeni bir ev kurmaya yetecek kadar yardım etmekte, evlenen çocuklar bir aile olabilmek adına babalarından birtakım yardımlar alarak bu kurumu kurarak daha da güçlendirmeye çalışmaktadır (Gökalp, 1995: 243-244). Eski Türkçe' de ev/çadır anlamına gelen "eb" sözcüğünden türeyen "eblenme" sözünün, Eski Türklerde ayrı otağa çıkmak demek olan evlenmek manasında kullanıldığı ifade edilmiştir. Burada 'ayrı

otağa çıkmak', Türk ailesi içinde bir mahremiyet olduğunun göstergesidir. Evlilikle dirlik düzen içinde yaşamak, ev bark sahibi olmak amaçlanmıştır. Bark sözcüğü, Orhun yazıtlarında mabet manasını taşımakta, Türkler de evi mabet olarak görmektedirler. Ayrıca ailenin Türklerde diğer toplumlara göre daha güçlü olmasını sağlayan, evliliğin kutsal bir birliktelik olarak görülmesi ve de biyolojik ve gelişigüzel bir beraberlikten öte, ilahi bir birliktelik olarak nitelendirilmesidir (Çimen, 2008: 122-125).

Türk toplumunun geleneklerini, toplumsal hayatını, tarihini, yönetimini, hukukunu, sağlığını, ticari yaşamını, estetik anlayışını, inançlarını, eğlencesini, giyim kuşamını, mutfağını, dilini ve diğer toplumlarla olan ilişkilerini ve birçok konu ile ilgili bilgiyi ilk İslami eserlerden sayılan Dîvânu Lügâti't Türk'de görmekteyiz (Özdemir, 2017: 55). Bu bilgiye ek olarak Dîvânu Lügâti't Türk'te aile yapısından ve baba ile çocuk ilişkisinden şöyle bahsetmektedir: "*Tay atatsa at tınur, ogul redhse ata tınur; tay yetişse at dinlenir, ogul yetişirse baba dinlenir*"; "*Ata oğlu ataç togar; Çocuk babasına çeker*" (Kaşgarlı, 2013: 207). Dîvânu Lügâti't Türk'te aynı zamanda saygı ve sevginin ne denli önemli olduğu, Türklerin kendilerinden büyüklere "siz" diye hitap etmelerinden, kendilerinden yaşça küçük olanlara da "sen" diye hitap etmelerinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu şekilde hitap, eski Türk aile yapısında bir değer olarak öncelikle anne ve baba tarafından çocuklara kazandırılmaktadır.

Bozkır Türk devlet anlayışında aile, devletin temeli olmuş, aileye çok önem verilmiştir. Türk dilinde aile ile ilgili çok fazla ad ve sözcük kullanılmış olması bundandır. Eski Türk devletlerinin ve toplumunun temelini sağlam olması, güçlü ve sağlam aile yapıları sayesinde. Buradan Türk aile tipinin hızlı ve aktif yapısı sayesinde, Türk devletlerinin hızla kurulup gelişmesinin etkili olduğu söylenebilir. Aile ve akrabalık bağlarının etkileri Eski Türkler' in tüm sosyal yaşamında kendini göstermiş; yaylak ve kışlaklarda aileler her zaman bir arada olmuşlar, işleri birlikte yürütmüşlerdir. Doğal afet, hastalık, salgın, düşman saldırısı gibi durumlarda ise aralarındaki işbirliği aile ve akrabalık bağları ile bu beraberliklerini korumuşlardır.

Devlet ailenin bir genişlemesi olmuş bozkır coğrafyasının zorlu şartlarına karşı yaşamlarına devam etmek isteyen toplumların mücadele etmesi gerekmiştir. Türk ailesi bu mücadele gücünden yoksun olan kadınları ve çocukları korumayı gaye edinen bir millet olmuştur. Türk ailesinin bu özelliği, neredeyse devlet anlayışı haline gelmiştir. Hatta devletin nasıl ve ne şekilde yönetilmesi konusunda bile ailenin protip alınarak belirlendiği yapılan çalışmalar sonucu anlaşılmıştır. Türk devletinin bu anlayıştan yola çıkarak babalık görevini üstlendiği öne sürülmüştür (Özdemir, 2017: 30). Bu babalık özelliği, Türk aile yapısının siyasal ve sosyal birçok kuruluşuna ve aile üyelerinin davranışlarına yansımalarının bir sonucu olmuştur (Balcı, 2018: 72-73). Bozkır Türkleri' nde özgürlük, adalet, gibi konularda ve insanları yönetmeye yönelik sosyal davranışlarda, bütün bu saydıklarımızı yerine getirme ve muhafaza etmekle görevli olan devletin "baba" kavramı ile anılmasının temelini Türk ailesinin ana, baba ve evlat arasındaki ilişkilerinde görmek mümkündür. Türk aile anlayışına göre aile reisi, öncelikli olarak hane halkını düşman tehlikesinden, kötü alışkanlık ve işlerden korumalı, ailesinin tüm fertlerini gerekli olgunluğa ulaştırmalı ve onları eğitmelidir. Aile reisi ailesinin sağlığını korumalıdır. Kendi ailesinden başlayarak toplumdaki bireylere eşit davranmalıdır (Kafesoğlu, 2004: 221).

Türk aile yapısıyla başlayan siyasal teşkilatlanma zaman içinde gelişerek büyümüş, güç kazanmıştır. Türk ailesi, kan birliğine dayanmakla beraber, bozkır coğrafyasında tehlikelerden de korunmak için beraberliklerini korumaya çalışan bir yapı sergilemiştir. Aile birliğinin büyümesi sonucunda “boy”, boyların zamanla genişleyerek örgütlenmesi sonucunda devletin ilk kademesi olan “budunlar” ortaya çıkmıştır. Netice itibariyle toplumun en küçük yapı taşı olan ailenin büyümesi ve yeşermesi, boy ve budun gibi safhalardan geçilerek var olmuştur. Bu sebeple devletin birçok özelliği Türk ailesinin iç ve dış ilişkilerinden gelen niteliklerinden oluşur (Çandarlıoğlu, 2003: 93).

“Aile toplumun çekirdeği ve temel birimidir, aynı zamanda en eski ve evrensel bir kurumdur” (Ünal, 2013: 589) tanımı, aile müessesesinin sürekliliği, sağlıklı bir toplumun inşası ve devamlılığı için gerekli olduğunu vurgular. Eski Türk devletlerinde de bu anlayış hâkim olmuş; hatta bir devlet yönetiminde kusursuzluk ve tam güven ortamının sağlanabilmesinin, aslında o devleti oluşturan ailenin huzurlu ve refah olması ile mümkün olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla ailede sağlanamayan istikrar ve güven ortamının, topluma ve devlete olumlu yansımaları beklenmemelidir. Çünkü güçlü aile yapısı, değişikliklere direnen, asimile olmayan, kendisini koruyabilen toplum demektir. Kendisini korumayı bilen toplum da güçlü devleti meydana getirmektedir.

Bir topluluğun hukuksal anlayışını, politik eğilimlerini, eğitim yaklaşımını ve sosyal tabakalaşmasının nasıl olduğunu anlayabilmek için o topluluğun küçük bir çekirdeği olan aileye bakılmalıdır (Nazio, 2008: 101). Başka bir deyişle aile, toplumun en üst merhalesi olan devletin en küçük modelidir. Ailede çocuklar üzerindeki baba hakimiyeti, devleti yöneten kağanın millet üzerindeki otoritesine benzemektedir. Bu sebeple devlet oluşumu ile aile oluşumu arasında fark edilir bir paralellik gözlemlenmektedir. Nitekim Türk ailesindeki koca-karı arasındaki hukukun, devlet yönetiminde hatun-hakan ilişkisine olan benzerliği bize aile mefhumunun ne kadar dikkate alındığını gösterir. Aile üyeleri arasında adil ve sosyal denge ne kadar muntazam ise; o toplumda da siyasal, hukuki ve sosyal dengenin de bir o kadar kusursuz olduğunu görülmektedir. Bu sebeple; Türk aile yapısında, Türk aile yapısındaki hukuki ve sosyal yapı, şüphesiz devletin en yüksek mertebelerinde bile kendini ortaya koymaktadır (Donuk, 1988: 5).

1.2. Bozkır Yönetiminde Soy

İnsanın fiziksel ve güdüsel gereksinimleri kadar, güven, sevgi, merhamet gibi psikolojik ve sosyalleşme ihtiyaçlarının da karşılanmasının gerekli olduğu belirtilmektedir. Başka bir ifadeyle aile kurumunun, insan tabiatı gereği olarak bir “etkileşim ağı” olduğu söylenebilir. Meşru bir biçimde gerçekleşen kadın erkek evliliği, cinsel beraberlik sonrası çocuklarla birlikte “soy” şeklinde devam eden ve kan bağıyla akrabalıkların olduğu bir birim olan aile; merhametin, sevginin, güvenin, paylaşmanın ve dayanışmanın kaynağıdır. Bu bağlamda kişi sadece canlı bir varlık değildir. İnsan toplumsal bir varlık da olduğu için hem ruhsal hem sosyal ihtiyaçlarını aile içinde, hak-sorumluluk dengesinde karşılayabilir (Dikeçligil, 2014: 14).

Daha önce de bahsedildiği gibi Türkler’ de aile birliğinin oluşması, temelde evlilik ile gerçekleşmektedir. Kadın ve erkeğin evlenmesi ile yeni bir yuva kurulmaktadır. Bu evlilikten dünyaya gelen çocuklar, ileriki zamanlarda “soy” u teşkil etmektedirler. Soyların

birleşmesiyle de “*boylar*” meydana gelmektedir. Bu özellik de Türk aile yapısının toplum içerisinde güçlü olduğunun bir göstergesi sayılmaktadır.

En genel tabiriyle Bozkır Türklerinde yuva ocağı, ocak soyu, soylar boyları, boylar aileleri, aileler aşiretleri, aşiretler ise ili (devleti) oluşturarak Türk toplumunda, toplum bilinci oluşmakta; böylelikle aile kurumu da toplumda bir olgunluk düzeyine gelmektedir. Bu durum neticesinde ise Türklerde akrabalık kavramı daha kapsamlı bir mana kazanarak, tüm toplumu ilgilendiren bir yapıya dönüşmektedir. Toplum bilincine ulaşan Türklerde akrabalık artık, “aralarında kan ve kültür bağı bulunan bir insan kesimi için bir ortak dil ve eylem biçimi” (Tekin, 2013: 252) şeklinde ifade edilmektedir.

Türk aile yapısı, pederi aile yapısı özelliklerini gösteren sosyal bir kurumdur. Böyle bir yapıda;

“Baba söz sahibi olmakla birlikte, ananın da işlerinde fikri alınmaktadır. Pederşahlıktaki, astığı astık, kestiği kestik olan erkeğin yerini, ailenin reisi olan erkek almıştır. Miras ve hısımlık iki başlıdır; yani hem baba soyunu hem ana soyunu takip eder.” (Eröz vd., 1998: 4).

Ziya Gökalp’a göre “Türk ailesi önce boy, sonra sop, sonra soy, daha sonra pederi aile, en sonra izdivacı aile şekillerini” (Gökalp, 2015: 328) olarak belli bir olgunluğa gelmiştir. Tarihsel süreçte temel noktalar korunarak Türk ailesi varlığını sürdürebilmiştir (Aytaç, 2007: 194).

Türkler’ in benimsemiş olduğu pederi aile tipi, babanın aile üzerinde baskı kurmadan, akrabalık ve mirasın yalnızca erkek soyuna göre değil, kadının da dahil olduğu ve babayla beraber annenin de söz sahibi ve karar vermede yetkin olduğu ailedir (Can, 2013: 226-227).

Türklerin dünya görüşü ve düşüncesine göre kutsal görülen aile kurumu, devlet yapısının teşkilatlanmasında da önem taşımıştır. Bozkır Türklerinde gelenek, adet ve örflerin aile düzenini belirledikleri ifade edilmiştir (Çimen, 2008: 116). Ayrıca ana ve baba soyunun Türkler’ in hiçbir boyunda ailenin tek egemen gücü olmadığı ve beraber buldukları belirtilmektedir. Türk ailesinin hiçbir zaman ataerkil bir özellik taşımadığı, aile ateşinin bir toplumda kutsal olarak görülmesinin, orada kesinlikle bir ataerkil ailenin olacağı manasına gelmediği belirtilmiştir (Gökalp, 2016: 174).

Türk soyu, ilk ve anayurdu olan Orta Asya yaylalarından batıya göç ederek birçok bölüme ve kola ayrılmış; daha sonra boylar, oymaklar, aşiretler oluşturmuştur (Türkay, 2005: 25).

Soy kavramı, ailedeki çocukların evlenerek devam ettirdikleri “*nesil*” sözcüğüne eş düşse de şöyle bir anlamı daha vardır. Soy, bir büyük babanın çevresinde kişi ve aileler topluluğu manasına da gelmektedir. Bu yapıda soy birliği, büyükbaba öldükten sonra da devam etmektedir. Böylelikle soyun başına, aynı kandan olan en yaşlı ve tecrübeli kişisi geçer. Bu devlet yönetimi anlayışı aslında hem sosyal hem de siyasal bir tarafı da içerisinde barındırmaktadır. Aile yapıları babaerkil bir yapı ile karşımıza çıkarken, akrabalık ilişkileri de babadan alınan kan birliği ile devam ettirilir. Yani kanın devamlılığı meselesi baba soyu dikkate alınarak işler. Böylelikle akrabalık erkek tarafından alınan kan birliği ile devam ettirilir (Gökalp, 1995: 119-120). Gökalp’e göre soy; geniş bir yapı olduğundan, kendi dairesinde orta aileler ayrılır. Bu aile türleri “*pederi*” aile olup, pederi aileler soyun parçalara ayrılmış şekli olarak da ifade edilebilir.

Bozkır kültüründe “soyun devam ettirilmesi” şeklinde bir anlayış da bulunmaktadır. Günümüzde bile erkek çocuğuna sahip olma isteği çok eskilerden gelen toplumsal bir “soyunkanın” devam ettirilmesi anlayışının bir yansımasıdır. Günümüzde bu anlayışı terk etmemek adına bazen çok yakın akraba evliliklerinin yapıldığı gözükse de “Bozkır Türk Kavimlerinde” akraba evliliklerinin çok nadir yaşandığı, hatta zaman zaman karşı çıkılan bir durum olduğu araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır (Bozkurt, 2015: 267). Neticede akrabalık da; “evlilik veya soy bağı aracılığıyla oluşturulan ilişkilerin sonucunda, belirli yükümlülükleri, değerleri ve statüleri içeren toplumsal bir sistemdir” (Sayın, 2020: 96-97).

Bozkır Türk devletlerinde toplum olma anlayışının başlangıcı olan ailede, erkek çocukların yetişmesinin, ailenin faaliyetlerine katılmasının, babanın yükünü büyük oranda hafiflettiği bilinmektedir (Eröz vd., 1998: 5). Türklerdeki “*Tay atırsa at tınur, oğul ererse ata tınur: Tay yetişirse at dinlenir, oğul yetişirse baba dinlenir.*” atasözü bu anlayışın göstergesidir. Bu bağlamda, Türkler’ de erkek evlâda oldukça fazla değer ve önem verilmiştir (Yaran, 2008: 38). Esasında soyun devamlılığının da erkek evlat sayesinde mümkün olacağı ifade edilmektedir.

Eski Türkler’ de soy kavramı “*Urug*” sözcüğü ile de tabir edilmiştir. Her ne kadar urug kavramının, sosyal yapıda neye tekabül ettiği net olarak bilinmese de “aileler birliği” manası en yakın gözükken anlam olarak karşımıza çıkmaktadır (Tekin, 2013: 254).

Devlet teşkilatlanması yönünden bakıldığında meclis üyeleri aile ve “*urug*” (soy) reislerinden oluştuğu bilinmektedir. Hatta Oğuz Türkleri’ nde bu meclis “*ternek*” (dernek) şeklinde isimlendirilmiştir (Kaşgarlı, 2013: 477).

Bozkır coğrafyasında yaşamış olan eski Türk aileleleri, *maderî* (Nirun, 1981: 36-37) veya *asabeden* (Gökalp, 1995: 290-293) doğan aile tiplerinden değillerdir. “Soy” adını alan eski Türk ailelerinde genellikle hem kadın hem de erkek tarafından gelen akrabalar bulunmaktadır. Her iki tarafın da akrabaları hukuksal yönden eşit olmuştur. Bozkır Türkleri döneminde, kadın “*şamanizm*” (Fedotoviç, 1994: 238), erkek ise “*toyonizm*” (Doğan, 2002: 305)” dinini temsil etmektedir. Başka bir ifadeyle o dönemdeki Şamanizm ve Toyonozim sistemleri, yani sihir ve din birbiriyle eşit görüldüğünden, bu inanışların temsil ettiği kadın ve erkek birbirine eşit tutulmuştur. Dolayısıyla birbiriyle eş olan kadının da erkeğin de akrabalarının birbiriyle eşit olması görüşü hakimdir; bu sebeple de ana soyu da baba soyuna eşittir.

Soy, batı Türklerinde yedinci kuşağa kadar çıkmaktadır. Soyun dışında kalan yabancı kabul edilmektedir. Bu kişiler için, yabancı anlamına gelen “*yad*” ya da “*yedi yad*” sözcükleri kullanılır. “*Kızımı, yedinci yabancıya veririm*”, “*Yedi yabancıdan kız alırım*” cümleleri, eski dönemlerde evliliğin yedi göbeğin dışında gerçekleştiğini ima etmektedir. Doğu Türkleri’ ne bakıldığında ise, “soy” un dokuz göbeğe kadar çıktığı belirtilmektedir.

Eski Türkler’de ana soyu ile baba soyunun eşit olması, asaletin de iki taraflı olmasını gerektirmiştir. Mesela Harizm (Harezmi) Türkmenlerinde olan bir kız, evlenmek istediğinde hem anne hem de babasının Türkmen olmasını ister. Asil bir aile oluşturabilmek için bu isteklerinden vazgeçmez. Çünkü annesi ve babası Türkmen olan genç delikanlı ile evlendiğinde kendisi de asil aynı soydan gelen asil çocuklar Dünya’ya getirmek ister (İlyasova&Garriyeva, 2000: 25-28).

Eski Türk Devletlerinin aynı soydan gelen ve aynı dili konuşan boyların bir araya gelerek bir lider/başkan çevresinde toplanıp, “budunlar” oluşturdukları bilinmektedir. Orhun yazıtlarında geçen; “*Yukarıda Türk Tanrısı Türk Milleti yok olmasın diye! Bir millet olsun diye!*” şeklindeki söylemler, devletin asıl kurucusunun ve sahibinin Türk millet olduğunu vurgular. Türklerde devlet yapısının sağlam temellerle kurulması ve güçlendirilmesi için bütün Türk boylarının (aynı soylardan oluşan boyların) tek bir çatı altında toplanmasına büyük önem verilmiştir (Özdemir, 2018: 41). Bozkır Türklerinde Kağan, devlet idaresinde tek başına otorite olmayıp; devlet yönetiminde din adamı ya da soylular gibi sınıfsal yapılara yer verilmediği için, bütün toplumsal kesimler eşit şekilde siyasal katılım hakkına sahiptir. Türk soyundan gelmek önemlidir; ancak devlet belli bir hükümdarın ortak mülkü sayılmayıp belli bir veraset kuralı da ortaya konmamıştır. Şahsi mülkiyete dayalı serbest bir ekonomi düzeninin olduğunu söylemek mümkündür; devleti kuran da onu başarılı kılan da milletin kendisidir. İşte bu noktada Türk milletini oluşturan yapı taşı olan ailenin önemi ve aynı soya sahip olunması devreye girmektedir; Türkler, devletin ulusal varlığını koruyan, yaşatan ve geliştiren vazgeçilmez bir kurum olduğunun her zaman bilincinde olmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Eski Türk Devletlerinin çoğu birbirine benzeyen yaşam şekillerine sahip olduğu gibi, devlet yapıları, işleyişleri ve kurumlarıyla da benzer özellikler göstermişlerdir. Yaşamış oldukları ağır coğrafi koşullar, Türklerin, insanların eşit olduğu, zor şartlara dayanabildiği, beraber yaşama isteği sergilediği, özgür ve eşit toplumlar oluşturmalarına yol açmıştır. Aile temelinden başlayıp, devletin oluşmasına kadar “özdeş” bir nitelik gösteren demokratik yapı, hoşgörü, yardımsever ve dayanışmacı olma, ortak kültür, teşkilatlanma isteği gibi özellikler Türklerde ön plana çıkmaktadır. Başka bir yerden etkilenmeden, dışarıdan siyasal bir baskı almadan gelişmiş olan bu unsurlar, yaşanan o dönem için adeta devrim niteliğindedir. Tüm bu bilgilerden hareketle Bozkır Türklerinin gerek ihtiyaçları gerekse coğrafi koşullar nedeniyle önce aile içinde demokrasiyi geliştirmiştir. Aileyi, ailenin devamını sağlayacak en bilgili ve güçlü kişi yönetmiş; fertlerin birbirine eşit olması, aile içi demokrasinin gelişmesini kolaylaştırmıştır. Toplumun temel birimini meydana getiren aileler, yine coğrafi olanakların izin verdiği sürece, bir araya gelerek boyları, boylar da toplanarak budunları meydana getirmiştir. Dolayısıyla ailedeki yapı, en yukarıdaki birliğe kadar sürdürülmüş; “özdeş bir yapı” halini almıştır.

Türk devlet yapısı zamanla ailenin gelişip, birtakım sosyal değişimlerden geçmesi neticesinde şekillenmiş; hatta devlet, “ailenin en geniş hali” olarak düşünülmüştür. Bu sebeple de aile içinde olan dayanışma, yardımlaşma gibi unsurlar, devlet hayatına da taşınmış; bir gelenek şeklinde bütün Türk Devletlerinde varlığını hissettirmiştir. Bu durum, bozkır Türklerinde sorumluluk, işbirliği ve görev paylaşımına dayanan kolektif bir yönetim tarzının olduğunu göstermektedir.

Eski Türklerde aile kurumuna verilen önemin içinde, ailenin kurucusu ve bağlayıcı unsuru olarak gördükleri kadın, güçlü bir yeredir. Eski Bozkır Türk Devletlerinde kadına verilen saygının aileye verildiği ve ailenin ancak bu şekilde korunduğu anlayışı yaygındır. Ailenin bir bütün olarak kalabilmesi ve devlete iyi nesillerin aktarılabilmesinin en önemli unsuru kadın olarak görülmüştür. Bu yüzden daima aile kurumunun oldukça önemsendiği

Bozkır Türklerinde kadın, toplumda hak ettiği yeri her zaman bulmuştur. Kadın her daim toparlayıcı ve aile bireylerine her zaman destek rolü ile konumunu hep korumuştur. Aile ve soy kavramlarının yönetiminde de dikkate değer alınan konular olması, Türk aile düzenine ve aileyi birbirine bağlayan başroldeki kadın olgusuna hep hassasiyetle yaklaşımlarına neden olmuştur.

Kaynak.a

- Akyüz, H. (1996). "Yusuf Has Hacib'de Evlilik ve Aile Kurumu". *Türkeli Gazetesi*, 36: 1-17.
- Aytaç, A. (2007). *Ailenin Serencamı, Türkiye'de Modern Aile Fikrinin Oluşması*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Balcı, C. (2018). *Türk Devlet Töresi*. (1. Baskı), İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
- Bozkurt, V. (2015). *Değişen Dünyada Sosyoloji*. İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Can, İ. (2013). *Tarih, Toplum ve Kültür Bağlamında Aile ve Kadın*. Mustafa Aydın. (Ed.), Sistematik Aile Sosyolojisi. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Canatan, K. (2013). *Aile Sosyolojisi, Aile Sosyolojisi: Bilimsel ve Kuramsal Çerçeve*. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed.), İstanbul: Açılım Kitap.
- Cebeci, D. (2010). *Tanzimat ve Türk Ailesi*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Connell R. (2011). Sociology for the whole world. *International Sociology*. 26(3): 288-291.
- Çandarlıoğlu, G. (2003). *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Çimen, L. K. (2008). *Türk Töresinde Kadın ve Aile*. 1.Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Dikeçligil, F. B. (2014). "Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu". Mustafa Aydın (Ed.). *Aile Sosyolojisi Yazıları İçinde*. 1.Baskı. İstanbul: Açılım Kitap.
- Divitçioğlu, S. (2003). *Oğuz'dan Selçuklu'ya (Boy, Konat ve Devlet)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Doğan, A. (2002). "İslamiyet'ten Önceki Türk İnancına Dair". *Türkler*, C. III: 305-320
- Donuk, A. (1988). "Eski Türk Ailesi ve Vasıfları". *Türk Yurdu*, IX (16): 5-9
- Donuk, A. (1980). "Türk Devletinde Hakimiyet Anlayışı". TED, Cilt X-XI, S.10: 28-39.
- Durmuş, İ. (2012). *İskitler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Orhun Abideleri*. 42. Basım, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eröz, M. ve Güler, A. (1998). *Türk Ailesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Fedotoviç, J. F. (1994). *Saha Yeri ve Saha Türkleri*. (Çev. S. Gömeç), AÜ. DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi, 16/26, Ankara.
- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. 3. Basım, (Çev.M. Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Galvin, K. M. and Brommel, B. J. And Bylund, C. L. (2006). *Family Communication: Cohesion and Change*. New York: Pearson.
- Giele E. (2010). “Hsiung-nu”,. *The Grand Scribe’s Records The Memoirs Of Han China*. Vol. IX, Part II, Editor: William H. Nienhauser, Indiana University Press, Bloomington USA.
- Giraud, R. (1999). *Göktürk İmparatorluğu İleriş, Kapgan ve Bilge’nin Hükümdarlıkları (680-734)*. (Çev.İsmail Mangaltepe), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gittins, D. (2011). *Aile Sorgulanıyor*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Gökalp, Z. (2016). *Türk Ahlakı*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Gökalp, Z. (2015). *Türkçülüğün Esasları*. (Der. Kemal Bek), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gökalp, Z. (1995). *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Toker Yayınları.
- İlyasova, G. & Garriyeva, A. (2000). “Turkmen Wedding Rites, Popular Beliefs and Wedding Songs”. *The Journal of Makhtumkuli Studies*, 2: 25-28.
- İzgi Ö. (2000). Çin Elçisi Wang Yen-te’nin Uygur Seyahatnamesi. 2. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları: 65-66.
- Kafesoğlu, İ. (2004). *Türk Milli Kültürü*. 25. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kaşgarlı M. (2013). *Divanı Lûgat- it Türk*. (Çev. Besim Atalay), C.1.
- Klever, P. (2015). “Multigenerational Relationships and Nuclear Family Functioning”. *The American Journal of Family Therapy*, 43:339–351, Taylor & Francis Group, LLC.
- Koca, S. (2016). *Türk Kültürünün Temelleri II*. 4. Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Ligeti, L. (2011). *Bilinmeyen İç Asya*. (Çev. Sadrettin Karatay), İstanbul: Babil Yayınları.
- Marsella, A. J. and Devos, G. And Hsu F. L. K. (Ed.) (1985). *Culture and Self: Asian and Western Perspectives*. Tavistock, New York.
- Murdock, G. (1949). *Social Structure*. Macmillan, New York.
- Nazio, T. (2008). *Cohabitation, Family and Society*. Routhledge, New York.
- Nirun, N. (1981). *Sistemik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp*. İstanbul: Yeni Zamanlar Sahaf.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi*. I. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, B. (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. 4. Basım, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Özdemir, M. N. (2018). *Türk Devlet Felsefesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Özdemir, M. N. (2017). *Kültür Bilimi ve Yönetimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Pasternak, B. And Ember, C. R and Ember, M. (1997). *Sex, Gender, and Kinship: A CrossCultural Perspective*. Upper Saddle River, Prentice Hall, NJ.
- Rasonyi, L. (2007). *Tarihte Türklük*. (Çev.H Zübeyr Koşay), İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Sarı, İ. (2017). *Türk'lerde Aile*. Antalya: Nokta E-Book Publishing.
- Sayın, Ö. (2020). *Aile Sosyolojisi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Schutz, A. (1970). *On Phenomenology and Social Relations*. University of Chicago Press, Chicago.
- Stockard, J. (2002). *Marriage in Culture: Practice and Meaning Across Diverse Societies*. Harcourt, New York.
- Tekin, F. (2013). "Ailede Akrabalık ve Soy". Mustafa Aydın (Ed.), *Sistemik Aile Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Tekin, T. (1993). *Hunların Dili*. Ankara: Doruk Yayınları.
- Temir, A. (2010). *Moğolların Gizli Tarihi. I- Tercüme, 4. Baskı*. (Çev. Ahmet Temir), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tezcan, M. (2000). *Türk Ailesi Antropolojisi*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Türkay, C. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler. 2. Baskı*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2003). *Türk Tarihinin Sosyolojisi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Türköne, M. (1995). *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*. Ankara: Ark Yayınları.
- Ünal, V. (2013). "Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26), 588-601.
- Yaran, C. S. (2008). "Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lugati't-Türk'ünde Erdem ve Bilgelik". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Sayı: 18:27-41.